

Солун 1925 ЧЫЛДЫН август 31-де үнүп эгелээн

ШЫН

№ 198 (15172) ♦ 1993 чылдын октябрь 20, среда

Солунга ат салгап шыгы 21.20 Салдар өртөз 30 рубль.

70 ХУУ ЧЕДИРГЕН

Барым-Хемчик районун ажил-агыйларынын иштинин калыпта мал чөми белеткээр планын 70 хуу күүсеткен.

Нитизи-биле район 9965 тонна сизген белеткээр турган, 6909 тонна белеткен алган. Сизген кезип белеткээр планын «Бижиктиг-Хая», «Хөндөлөн» бугдурга кооперативтериниң каттыжымшыкынары ажыр күүсеткелээ. Эң ылаңгыя бижиктиг-хажылар мал чөми белеткээрине эрестиг ажилдааныр. Олар 1320 тонна сизген кезер планын 20 тонна ажыр күүсеткен.

Мал чөми белеткээрине Доржу Хертектиг механикастаан бригадалык улуг үлүг-хуу.

«ИЙГИ ХЛЕБ» — КАРТОФЕЛЬ

«Ийги хлеб» болур картофель ажалдааны ажил-агыйлар бо чылдык чогуур үезинде дооскан.

Нитизи-биле 137 га шөлден 640 тонна картофельди ажал алган. «Бардык» картофель эстүрер «Саймарал» кооператив (даргазы А. Мөөктөр) 30 га шөлден 150 тонна картофель ажал алган. 100 тонназын үезинге урупкан, 50 тонназын селдиглерге дуузаган. «Хемчик» картофель эстүрер кооперативтер 60 га шөлден 360 тонна картофельди ажал алган, 200 тонназын үезинге арттырган, 70 тонназын эскээр сатканнар. Эске ажил-агыйлар бо чылдык чөгөпчү картофель дүжүдү алган.

Моон мурунда чылдарда картофельдин бедик дүжүдү эстүрүп турган дөң-терезинчилер бо чылдык 10 га шөлге картофель тарааш, чүге 5 тонна картофель казып алганны чү деп таймырлар боор. Капустаны база эки эстүрүп турдулар, ан ону тарывастан. «Ал-

ды-Булак», «Бижиктиг-Хая», «Шекпээр» бугдурга кооперативтериниң каттыжымшыкынары чүге 10-15 тонна картофель ажал алган, оозун эскээр саттыкканнар. Хамык чүвениң өртөз азы турла, келир чылдык картофель үезиниң чок калчар ажил-агыйлар боор. Онда-ла картофель, капустаны калчар эстүрүп албас апарган улус боор бис. Эскээрткен улуг өртөк-биле картофель үезиниң дилеңип, саттынары ам черле ылаңгыя апарган эвес бе? Ам өртөк чүгээр турда, эске ажил-агыйларын аймаар-ларында сыншыпайн турар картофельди келир чылдын үезининге саттынып албас болза хоржок боор. Келир чылдык картофельди дөмөй-ле ылап-ла тарымр болгай бис. Дарык болуун, хөндөлөн көрүнер, агрономнар, кооперативтер даргалары.

Хөөг-оол МОНГУШ.

5 ХАРЛЫГ ШКОЛА

Кызыл хоорайның муруну микрорайонунда хөй каат чагайдым түүтүткан башынар аразында школа бар. Ынаар эртенниң-не хөй саным уруулар каткы-хөгүтү шуупкан турар. Ол болза Кызылдың № 5 ортумак школазы-дыр.

Ук школа бо хүннерде бодунуң үндөстүрүшүп тургустуугаында бээр беш чыл өнөп демделген деп турар.

Беш чыл. Ол хөй-даа эвес үе-дир. Ынчалза-даа бо эртен үениң дүргүзүндө Кызылдың № 5 ортумак школазы эвэши эвес саным уруулардык билиглер-биле чөсөгөлү. Ук школаның найырадык коллективниң үргүлчү чөгөдүмүң дилеңшиктелде. Оон түнөшүндө Кызылдың № 5 ортумак школазы тускай экология-гуманитарлык школа-гимназия апарган.

Октябрь 22-де ук школа бодунуң 5 чыл болган юбилейинге турсактаан байырадым демделдээр. Бо хүннерде аңаа белеткел ажилдары чо-

руп турар. Кандыг-даа үүлө-херекте чогуумчалыг, эки шымарык кылып алдырынга хөй ашка херек болгай. Школаның юбилейни эртеринге бе-база-ла ашка-төгөрик негетиниң турары чууааган. Ынчалза-даа гимназияның коллективни спонсорлар дилеп турар. Бир эвес ортумак школаның бо школага ачы-буяның дуза чедиргесээр күзөлдүг кижилер болгаш албан-органназын черлери турган келсе, даразында агар санче ашканы шылчилер: г. Кызыл, РКЦ Набанак, селенсат 142274, ФО 264006 Гуманитарно - экологическая школа-гимназия № 5.

Александр ШОУН.

ГИМН ТӨЛЕВИЛЕЛИН

Тыва Республиканың Гимн төлевилелин чогадып турганын доозар талазы-биле ажилчы бөлүктүн кирип келген төлевилелин Тыва Республиканың Чазак бажынынга дүүн дыйнап, чугаалашкан.

Ажилчы бөлүктүн ажилын организастар талазы-биле харымсалгалы Тыва Республиканың Чазак бажыны Даргазын оракатчымы Б. С. Шырал бөлүктүң ажилын түнөшүлдү дугайында дыйнадымын кылган. Тыва Республиканың Президентинин Чарлы-биле тургускан чеди кизи составтыг бөлүк багай эвес ажилдаанын чугаалаан. Мурунда шилеп алган болгаш аңа кирген Гимн төлевилелдерин бөлүк бүгү таламг сай, гарып, чугаалашкан соонда тыва улустун «Тооруктук долгай тандым» деп ырынын Гимн төлевилелинге саналдап кири-лери-биле шилтирилээни дыйнаткан.

Ажылчы бөлүктүн кежигуинери чогаалчылар О. Э. Сувакпир, К. К. Кудажы, композиторлар В. С. Тока, В. И. Борнеско, З. К. Кыргыс, Б. М. Саая сөз алган, тыва улустун «Тооруктук долгай тандым» деп ырынын Тыва Республиканың Ыдыктыг ырынга сөзү-даа, аялга-төгүмү-даа бол-

гаш өске-даа талаыны тазар-жырын бадаткан. Ону бугу-редирин-биле долчу, чедир-тир таймырлары бергенер. Чогаалчылар ырынын сөзүнө чоңун азы-биле бичин эилдигелерин киргенин чугаалаан.

Оон соонда баштай Гимн төлевилелин аялгазын симфоникти оркестр ойнаан, ийн дугаарында оркестрге удедин алган, бөлүк ыраажылар күзөткен. Даразында депу-таттар болгаш чалаттырган ажилчы Гимн төлевилелин аялгазын оркестр удел-ген-биле база үдедег чокка ырыан.

Ыдыктыг ырынын аялгазын дыйнаан, ырлашкан соонда орта хамарыштыр депутаттар Ч. К. Айыр-Сааза, Б. С. Нур-

зат, С. М. Достай, В. Г. Вальков, Б. Т. Сапч, Э. Х. Ооржак, чогаалчы А. А. Даргай болгаш эскер-даа боттары-ның бодалдарын, саналдарын кирген. Сөз ап чүве чугаалаан кизи бүрүзү-ле ажилчы бөлүктүн кирип келген төлевилелин чүлдүзүңүп дегээни, ону хүлээп алары чугу-ла болу бердилеви.

Чугаалажымшыкынын түнөшүлүгүндү, К. А. Бичеглей чүве чугаалаан.

Депутаттарын болгаш өске-даа эштерин саналдарын өөренип көрүп ажилчы бөлүккө дааскан, Гимн төлевилелин сессияга чугаалажымы-биле кирерин дугуржуп алган.

Өлөй КУУЛАР.

Кызыл-Мажалымтың сүт заводунуң директору.

ДЫҢНАП, ЧУГААЛАШКАН

Чөөн-Хемчиктин «Сельхозхимия» чери моон мурунда чылдарда көскү ажилдарын кылып, колхозтарын болгаш совхозтарын тараа шөлдеринге организатир болгаш минералдык чөмишчилдигелерин кыш, чай дүргүзүндө сөөртүп төп, оларга боттуг дуузын чедирип турган. Ынчү-бүрү чөмишчилдигелер төккөн шөлдерден ажил-агыйлар чыл санында чүгээр дүжүтү-даа ап келгендерин көрүп келдибис.

Сөөлдү үеде ол черин ажилчыларын, харын-даа сандаргай байдалды алганнар. Бо чылдык чүге «Чыраа-Бажы» ажил-агыйнын шөлдерин, чөмүшүлүгү эвэс чөмишчилдигелер төккөн. Шөлдерге сөөртүп алектэ бичин оолдар башкар, трактор чүдүрүп берип турду. Ол оолдар тракторунуң

сөдирказы төне бээрге, оозун хайгарат чокка калчар барганнар. Эң чок турган техника шүүт тоймагалттыган: оон улуг биче дөңгө-херекселерин улус үстүп алган барган, ол ам-даа анаа туруп турар.

Ажил-агыйлар сандаргай берген бо черин машина-техниканы канчарыл деп айтырып кизи сатыжыга кирер чорду. Бир-тэ, орта ажилдан шыдаас алганнар чөмүш, оон азын-наларын, тракторларын эске ажил-агыйларга салдып азы үеде беринсе калдып чүвө-дү. Ол техниканы сатып, хуваа-нып алган бугдургуелер, орта, ношарлар азы хуу-даа кизи, бер амыч-чөмүш продукттарын бугдургуелер-ле.

Элер-оол МОНГУШ. Чалаана хоорай.

СЕТКИЛИ ХОМУДАП АРТКАН

Салым-чаяанның кысче кым-даа сагыш салбаан

Моолга болган «Кайгамчык-93» деп конкурстун тилкечи эзуугу салым-чаяанның тыва кыс — Л. Физрчипеттин киржигези-биле конкурст октябрь 2-де кезже 18.00 шапта болурун созууда номчалаш, оңу канчал-даа турган көөр деп шилтирелер алган мей. Ол үезе эмчиге чыккан болгаш экилер турган эмчилерден чөмүшээр эл-эмчилерге, салбаан. Оон дургуннап үнөш, конкурте чедир кан-ла минута иштирген республиканың С. Пюрбю аттыг Улусчу чогаалдык бажынынга баргаш, билет айттырарыга, харын-даа 7-ин оодуругдан олт берди. Оон ажим-төлдү (беш кыс, беш оол) тыва улугтү ө-бүлөден төрүттүнген өнөрчөрү ховар салым-чаяанның кизи болган. Ол төрүттүнде огте-даа эвэс, бажында-ла эвэс, эмчиге-даа эвэс, хүрээге төрүттүнген. Ынчанга бурган бажынынын шанналы — анаа улуглазын салым-чаяанның делегейде чок дөң оон яным-бүрү талантымын: ырлар (моол, тыва, орус, кыдат, япон, көрө), тапшылар, ажалдыгтың кижини септэ-чүрүт, ол ышкан каратыны-жүе чалаарга, кым-даа үнө-мез, чок болган. Бурган чагы-нам салым-чаяанның болу-нун чоңун төрөзүлүн кел-чү кызымытын сеткил-сатым-гы мынчар хомудап арты, амыр, аксынга база бузуунуң Артаа МААДЫР-ООЛ.

Моолга болган «Кайгамчык-93» деп конкурстун тилкечи эзуугу салым-чаяанның тыва кыс — Л. Физрчипеттин киржигези-биле конкурст октябрь 2-де кезже 18.00 шапта болурун созууда номчалаш, оңу канчал-даа турган көөр деп шилтирелер алган мей. Ол үезе эмчиге чыккан болгаш экилер турган эмчилерден чөмүшээр эл-эмчилерге, салбаан. Оон дургуннап үнөш, конкурте чедир кан-ла минута иштирген республиканың С. Пюрбю аттыг Улусчу чогаалдык бажынынга баргаш, билет айттырарыга, харын-даа 7-ин оодуругдан олт берди. Оон ажим-төлдү (беш кыс, беш оол) тыва улугтү ө-бүлөден төрүттүнген өнөрчөрү ховар салым-чаяанның кизи болган. Ол төрүттүнде огте-даа эвэс, бажында-ла эвэс, эмчиге-даа эвэс, хүрээге төрүттүнген. Ынчанга бурган бажынынын шанналы — анаа улуглазын салым-чаяанның делегейде чок дөң оон яным-бүрү талантымын: ырлар (моол, тыва, орус, кыдат, япон, көрө), тапшылар, ажалдыгтың кижини септэ-чүрүт, ол ышкан каратыны-жүе чалаарга, кым-даа үнө-мез, чок болган. Бурган чагы-нам салым-чаяанның болу-нун чоңун төрөзүлүн кел-чү кызымытын сеткил-сатым-гы мынчар хомудап арты, амыр, аксынга база бузуунуң Артаа МААДЫР-ООЛ.

Моолга болган «Кайгамчык-93» деп конкурстун тилкечи эзуугу салым-чаяанның тыва кыс — Л. Физрчипеттин киржигези-биле конкурст октябрь 2-де кезже 18.00 шапта болурун созууда номчалаш, оңу канчал-даа турган көөр деп шилтирелер алган мей. Ол үезе эмчиге чыккан болгаш экилер турган эмчилерден чөмүшээр эл-эмчилерге, салбаан. Оон дургуннап үнөш, конкурте чедир кан-ла минута иштирген республиканың С. Пюрбю аттыг Улусчу чогаалдык бажынынга баргаш, билет айттырарыга, харын-даа 7-ин оодуругдан олт берди. Оон ажим-төлдү (беш кыс, беш оол) тыва улугтү ө-бүлөден төрүттүнген өнөрчөрү ховар салым-чаяанның кизи болган. Ол төрүттүнде огте-даа эвэс, бажында-ла эвэс, эмчиге-даа эвэс, хүрээге төрүттүнген. Ынчанга бурган бажынынын шанналы — анаа улуглазын салым-чаяанның делегейде чок дөң оон яным-бүрү талантымын: ырлар (моол, тыва, орус, кыдат, япон, көрө), тапшылар, ажалдыгтың кижини септэ-чүрүт, ол ышкан каратыны-жүе чалаарга, кым-даа үнө-мез, чок болган. Бурган чагы-нам салым-чаяанның болу-нун чоңун төрөзүлүн кел-чү кызымытын сеткил-сатым-гы мынчар хомудап арты, амыр, аксынга база бузуунуң Артаа МААДЫР-ООЛ.

Моолга болган «Кайгамчык-93» деп конкурстун тилкечи эзуугу салым-чаяанның тыва кыс — Л. Физрчипеттин киржигези-биле конкурст октябрь 2-де кезже 18.00 шапта болурун созууда номчалаш, оңу канчал-даа турган көөр деп шилтирелер алган мей. Ол үезе эмчиге чыккан болгаш экилер турган эмчилерден чөмүшээр эл-эмчилерге, салбаан. Оон дургуннап үнөш, конкурте чедир кан-ла минута иштирген республиканың С. Пюрбю аттыг Улусчу чогаалдык бажынынга баргаш, билет айттырарыга, харын-даа 7-ин оодуругдан олт берди. Оон ажим-төлдү (беш кыс, беш оол) тыва улугтү ө-бүлөден төрүттүнген өнөрчөрү ховар салым-чаяанның кизи болган. Ол төрүттүнде огте-даа эвэс, бажында-ла эвэс, эмчиге-даа эвэс, хүрээге төрүттүнген. Ынчанга бурган бажынынын шанналы — анаа улуглазын салым-чаяанның делегейде чок дөң оон яным-бүрү талантымын: ырлар (моол, тыва, орус, кыдат, япон, көрө), тапшылар, ажалдыгтың кижини септэ-чүрүт, ол ышкан каратыны-жүе чалаарга, кым-даа үнө-мез, чок болган. Бурган чагы-нам салым-чаяанның болу-нун чоңун төрөзүлүн кел-чү кызымытын сеткил-сатым-гы мынчар хомудап арты, амыр, аксынга база бузуунуң Артаа МААДЫР-ООЛ.

Моолга болган «Кайгамчык-93» деп конкурстун тилкечи эзуугу салым-чаяанның тыва кыс — Л. Физрчипеттин киржигези-биле конкурст октябрь 2-де кезже 18.00 шапта болурун созууда номчалаш, оңу канчал-даа турган көөр деп шилтирелер алган мей. Ол үезе эмчиге чыккан болгаш экилер турган эмчилерден чөмүшээр эл-эмчилерге, салбаан. Оон дургуннап үнөш, конкурте чедир кан-ла минута иштирген республиканың С. Пюрбю аттыг Улусчу чогаалдык бажынынга баргаш, билет айттырарыга, харын-даа 7-ин оодуругдан олт берди. Оон ажим-төлдү (беш кыс, беш оол) тыва улугтү ө-бүлөден төрүттүнген өнөрчөрү ховар салым-чаяанның кизи болган. Ол төрүттүнде огте-даа эвэс, бажында-ла эвэс, эмчиге-даа эвэс, хүрээге төрүттүнген. Ынчанга бурган бажынынын шанналы — анаа улуглазын салым-чаяанның делегейде чок дөң оон яным-бүрү талантымын: ырлар (моол, тыва, орус, кыдат, япон, көрө), тапшылар, ажалдыгтың кижини септэ-чүрүт, ол ышкан каратыны-жүе чалаарга, кым-даа үнө-мез, чок болган. Бурган чагы-нам салым-чаяанның болу-нун чоңун төрөзүлүн кел-чү кызымытын сеткил-сатым-гы мынчар хомудап арты, амыр, аксынга база бузуунуң Артаа МААДЫР-ООЛ.

Моолга болган «Кайгамчык-93» деп конкурстун тилкечи эзуугу салым-чаяанның тыва кыс — Л. Физрчипеттин киржигези-биле конкурст октябрь 2-де кезже 18.00 шапта болурун созууда номчалаш, оңу канчал-даа турган көөр деп шилтирелер алган мей. Ол үезе эмчиге чыккан болгаш экилер турган эмчилерден чөмүшээр эл-эмчилерге, салбаан. Оон дургуннап үнөш, конкурте чедир кан-ла минута иштирген республиканың С. Пюрбю аттыг Улусчу чогаалдык бажынынга баргаш, билет айттырарыга, харын-даа 7-ин оодуругдан олт берди. Оон ажим-төлдү (беш кыс, беш оол) тыва улугтү ө-бүлөден төрүттүнген өнөрчөрү ховар салым-чаяанның кизи болган. Ол төрүттүнде огте-даа эвэс, бажында-ла эвэс, эмчиге-даа эвэс, хүрээге төрүттүнген. Ынчанга бурган бажынынын шанналы — анаа улуглазын салым-чаяанның делегейде чок дөң оон яным-бүрү талантымын: ырлар (моол, тыва, орус, кыдат, япон, көрө), тапшылар, ажалдыгтың кижини септэ-чүрүт, ол ышкан каратыны-жүе чалаарга, кым-даа үнө-мез, чок болган. Бурган чагы-нам салым-чаяанның болу-нун чоңун төрөзүлүн кел-чү кызымытын сеткил-сатым-гы мынчар хомудап арты, амыр, аксынга база бузуунуң Артаа МААДЫР-ООЛ.

Моолга болган «Кайгамчык-93» деп конкурстун тилкечи эзуугу салым-чаяанның тыва кыс — Л. Физрчипеттин киржигези-биле конкурст октябрь 2-де кезже 18.00 шапта болурун созууда номчалаш, оңу канчал-даа турган көөр деп шилтирелер алган мей. Ол үезе эмчиге чыккан болгаш экилер турган эмчилерден чөмүшээр эл-эмчилерге, салбаан. Оон дургуннап үнөш, конкурте чедир кан-ла минута иштирген республиканың С. Пюрбю аттыг Улусчу чогаалдык бажынынга баргаш, билет айттырарыга, харын-даа 7-ин оодуругдан олт берди. Оон ажим-төлдү (беш кыс, беш оол) тыва улугтү ө-бүлөден төрүттүнген өнөрчөрү ховар салым-чаяанның кизи болган. Ол төрүттүнде огте-даа эвэс, бажында-ла эвэс, эмчиге-даа эвэс, хүрээге төрүттүнген. Ынчанга бурган бажынынын шанналы — анаа улуглазын салым-чаяанның делегейде чок дөң оон яным-бүрү талантымын: ырлар (моол, тыва, орус, кыдат, япон, көрө), тапшылар, ажалдыгтың кижини септэ-чүрүт, ол ышкан каратыны-жүе чалаарга, кым-даа үнө-мез, чок болган. Бурган чагы-нам салым-чаяанның болу-нун чоңун төрөзүлүн кел-чү кызымытын сеткил-сатым-гы мынчар хомудап арты, амыр, аксынга база бузуунуң Артаа МААДЫР-ООЛ.

Моолга болган «Кайгамчык-93» деп конкурстун тилкечи эзуугу салым-чаяанның тыва кыс — Л. Физрчипеттин киржигези-биле конкурст октябрь 2-де кезже 18.00 шапта болурун созууда номчалаш, оңу канчал-даа турган көөр деп шилтирелер алган мей. Ол үезе эмчиге чыккан болгаш экилер турган эмчилерден чөмүшээр эл-эмчилерге, салбаан. Оон дургуннап үнөш, конкурте чедир кан-ла минута иштирген республиканың С. Пюрбю аттыг Улусчу чогаалдык бажынынга баргаш, билет айттырарыга, харын-даа 7-ин оодуругдан олт берди. Оон ажим-төлдү (беш кыс, беш оол) тыва улугтү ө-бүлөден төрүттүнген өнөрчөрү ховар салым-чаяанның кизи болган. Ол төрүттүнде огте-даа эвэс, бажында-ла эвэс, эмчиге-даа эвэс, хүрээге төрүттүнген. Ынчанга бурган бажынынын шанналы — анаа улуглазын салым-чаяанның делегейде чок дөң оон яным-бүрү талантымын: ырлар (моол, тыва, орус, кыдат, япон, көрө), тапшылар, ажалдыгтың кижини септэ-чүрүт, ол ышкан каратыны-жүе чалаарга, кым-даа үнө-мез, чок болган. Бурган чагы-нам салым-чаяанның болу-нун чоңун төрөзүлүн кел-чү кызымытын сеткил-сатым-гы мынчар хомудап арты, амыр, аксынга база бузуунуң Артаа МААДЫР-ООЛ.

Моолга болган «Кайгамчык-93» деп конкурстун тилкечи эзуугу салым-чаяанның тыва кыс — Л. Физрчипеттин киржигези-биле конкурст октябрь 2-де кезже 18.00 шапта болурун созууда номчалаш, оңу канчал-даа турган көөр деп шилтирелер алган мей. Ол үезе эмчиге чыккан болгаш экилер турган эмчилерден чөмүшээр эл-эмчилерге, салбаан. Оон дургуннап үнөш, конкурте чедир кан-ла минута иштирген республиканың С. Пюрбю аттыг Улусчу чогаалдык бажынынга баргаш, билет айттырарыга, харын-даа 7-ин оодуругдан олт берди. Оон ажим-төлдү (беш кыс, беш оол) тыва улугтү ө-бүлөден төрүттүнген өнөрчөрү ховар салым-чаяанның кизи болган. Ол төрүттүнде огте-даа эвэс, бажында-ла эвэс, эмчиге-даа эвэс, хүрээге төрүттүнген. Ынчанга бурган бажынынын шанналы — анаа улуглазын салым-чаяанның делегейде чок дөң оон яным-бүрү талантымын: ырлар (моол, тыва, орус, кыдат, япон, көрө), тапшылар, ажалдыгтың кижини септэ-чүрүт, ол ышкан каратыны-жүе чалаарга, кым-даа үнө-мез, чок болган. Бурган чагы-нам салым-чаяанның болу-нун чоңун төрөзүлүн кел-чү кызымытын сеткил-сатым-гы мынчар хомудап арты, амыр, аксынга база бузуунуң Артаа МААДЫР-ООЛ.

Моолга болган «Кайгамчык-93» деп конкурстун тилкечи эзуугу салым-чаяанның тыва кыс — Л. Физрчипеттин киржигези-биле конкурст октябрь 2-де кезже 18.00 шапта болурун созууда номчалаш, оңу канчал-даа турган көөр деп шилтирелер алган мей. Ол үезе эмчиге чыккан болгаш экилер турган эмчилерден чөмүшээр эл-эмчилерге, салбаан. Оон дургуннап үнөш, конкурте чедир кан-ла минута иштирген республиканың С. Пюрбю аттыг Улусчу чогаалдык бажынынга баргаш, билет айттырарыга, харын-даа 7-ин оодуругдан олт берди. Оон ажим-төлдү (беш кыс, беш оол) тыва улугтү ө-бүлөден төрүттүнген өнөрчөрү ховар салым-чаяанның кизи болган. Ол төрүттүнде огте-даа эвэс, бажында-ла эвэс, эмчиге-даа эвэс, хүрээге төрүттүнген. Ынчанга бурган бажынынын шанналы — анаа улуглазын салым-чаяанның делегейде чок дөң оон яным-бүрү талантымын: ырлар (моол, тыва, орус, кыдат, япон, көрө), тапшылар, ажалдыгтың кижини септэ-чүрүт, ол ышкан каратыны-жүе чалаарга, кым-даа үнө-мез, чок болган. Бурган чагы-нам салым-чаяанның болу-нун чоңун төрөзүлүн кел-чү кызымытын сеткил-сатым-гы мынчар хомудап арты, амыр, аксынга база бузуунуң Артаа МААДЫР-ООЛ.

Моолга болган «Кайгамчык-93» деп конкурстун тилкечи эзуугу салым-чаяанның тыва кыс — Л. Физрчипеттин киржигези-биле конкурст октябрь 2-де кезже 18.00 шапта болурун созууда номчалаш, оңу канчал-даа турган көөр деп шилтирелер алган мей. Ол үезе эмчиге чыккан болгаш экилер турган эмчилерден чөмүшээр эл-эмчилерге, салбаан. Оон дургуннап үнөш, конкурте чедир кан-ла минута иштирген республиканың С. Пюрбю аттыг Улусчу чогаалдык бажынынга баргаш, билет айттырарыга, харын-даа 7-ин оодуругдан олт берди. Оон ажим-төлдү (беш кыс, беш оол) тыва улугтү ө-бүлөден төрүттүнген өнөрчөрү ховар салым-чаяанның кизи болган. Ол төрүттүнде огте-даа эвэс, бажында-ла эвэс, эмчиге-даа эвэс, хүрээге төрүттүнген. Ынчанга бурган бажынынын шанналы — анаа улуглазын салым-чаяанның делегейде чок дөң оон яным-бүрү талантымын: ырлар (моол, тыва, орус, кыдат, япон, көрө), тапшылар, ажалдыгтың кижини септэ-чүрүт, ол ышкан каратыны-жүе чалаарга, кым-даа үнө-мез, чок болган. Бурган чагы-нам салым-чаяанның болу-нун чоңун төрөзүлүн кел-чү кызымытын сеткил-сатым-гы мынчар хомудап арты, амыр, аксынга база бузуунуң Артаа МААДЫР-ООЛ.

Моолга болган «Кайгамчык-93» деп конкурстун тилкечи эзуугу салым-чаяанның тыва кыс — Л. Физрчипеттин киржигези-биле конкурст октябрь 2-де кезже 18.00 шапта болурун созууда номчалаш, оңу канчал-даа турган көөр деп шилтирелер алган мей. Ол үезе эмчиге чыккан болгаш экилер турган эмчилерден чөмүшээр эл-эмчилерге, салбаан. Оон дургуннап үнөш, конкурте чедир кан-ла минута иштирген республиканың С. Пюрбю аттыг Улусчу чогаалдык бажынынга баргаш, билет айттырарыга, харын-даа 7-ин оодуругдан олт берди. Оон ажим-төлдү (беш кыс, беш оол) тыва улугтү ө-бүлөден төрүттүнген өнөрчөрү ховар салым-чаяанның кизи болган. Ол төрүттүнде огте-даа эвэс, бажында-ла эвэс, эмчиге-даа эвэс, хүрээге төрүттүнген. Ынчанга бурган бажынынын шанналы — анаа улуглазын салым-чаяанның делегейде чок дөң оон яным-бүрү талантымын: ырлар (моол, тыва, орус, кыдат, япон, көрө), тапшылар, ажалдыгтың кижини септэ-чүрүт, ол ышкан каратыны-жүе чалаарга, кым-даа үнө-мез, чок болган. Бурган чагы-нам салым-чаяанның болу-нун чоңун төрөзүлүн кел-чү кызымытын сеткил-сатым-гы мынчар хомудап арты, амыр, аксынга база бузуунуң Артаа МААДЫР-ООЛ.

Моолга болган «Кайгамчык-93» деп конкурстун тилкечи эзуугу салым-чаяанның тыва кыс — Л. Физрчипеттин киржигези-биле конкурст октябрь 2-де кезже 18.00 шапта болурун созууда номчалаш, оңу канчал-даа турган көөр деп шилтирелер алган мей. Ол үезе эмчиге чыккан болгаш экилер турган эмчилерден чөм

ЭЛЕНДИЗИНГЕ ЧЕДИРЕРГЕ БОЛУР БЕ?

Моно мурунда районга турган «Селдотехника» черлери уругу бугурууга черлерине санадым, колхозтарга болса советтарга эки ажыл-дугуна көргүзүп турган. Ол черлерини каш кызыл эде органнастан, каттыштырып, аныгыла турган. Көдө ажыл-агый машиналарын септелгенге олардын родо мунда-ла улуг эвес аларган. Оларнын чамдыктарын харын-да амидарлар турттар харык чок аларганын бо хүнерде көрүп тур бис.

ажыл-агыйларында, хуу ажайдыг ажылында да хандырдып турар. Техника септелген шымардыг чорудар база автомобильдерин, тракторларын болгаш комбайнларын хуусаа бетинде сандан үндүр беле сорууга-беле бо черин септелге-техника бугуруугаларына чагыг шугума бижиг харылдаалыг ажылдар кылдыр эве органнастаар болза эки деп саналдык мен. Чүте дээрге артык кезектер каш холду думчаш, септектерге чедерге, оларнын өртектеринде уугалды бээр-дир: оларга олар үндүрүлгө көүлөй бээр. Бо айтымыгы республиканын иштине шийтирилген антар арта бар.

РЫНОК НЕГЕЛДЕЗИН ЕЗУГААР

бүтү машиналарынысты оларнын кывар-чаар материалдарын өртөө аар, сөөртүр чүгү эвезин дэин консерванда тургузуп кави бис. Чүренин байдалы өскөрүлүп, черек аларган таварылгада оларын бугуруу-беле ажылга болур.

ХЕРЕГЛЕКЧИЛЕРНИН ЭРГЕЛЕРИН КАМГАЛААР

Кажан эве тургустуушкун эгелендиз бээр, база баран өртөөн хостуг салыпканында хамык түве койпканын, баранар өртөө хун бугу өзүн эгелээнин биле бис. Баранарнын эрги өртөөн 100-1000 катан өртөөгөн биле хостуг рынок боркувусту боой тууду, амидарларды бергеледи эгелен. Бугуруугаларын колхоз, совхозтарнын бугуруу турар продукцияны чыл бугу кудулду, орунтамыс чок болганы-биле көдө черлерде чамдык дугалаа ажыл-агый чок улуг чүгө кара шай, хлеб-биле амидарлар турары чажыт эвес болгай.

ӨРТЕК-ҮНЕНИ ТААРЫШТЫРАР

Шагаан-Артыктын автотранспорт бугурууга Тыва Арат Республикасы үезинде-ле тургустундун. Ол 1960 чылда Кызылдын дугары бир АТБ-ден шуут аныгаланган, болу боу хандырары эгелен. Баштай эрги Шагаан-Артык үндөт ЗИС-5 дээр чүгү машиналары кирер саман гаражтыг турдуусу. Оон соонда 1963 чылда чөөрби машина кире бер даш гаражты кылган.

ай. Үш-дөрт тонна сизин сөөртүп алыр дээр дөртөк-берген муу рубль чарыгдар. Иччанган бистерини чурткакы чоңга ачы-дуза чедирер орууусу дугалаан. Ол ишкан хөмүр-даш сөөртүп турар автотранспорт бугуруугалары арзында «чижил» эгелен. Кызыл хоорай, «Каз-Хем» хөмүр-даш разрезинде мырнай ирак эвес болгай. Шагаан-Артык оон 120 ажыг километр черде тунар. Эвезин чарыгдал кылган Кызылдын автотранспортчулары хей орулганы

ажыл эртерки белеп деп болуур мен. Сес аларнын түндөлдөрү биле аларга, шору ажылдаан болдуусу. 115,3 миллион рубльдин ажылы бугуруу турган, 127,8 миллион чедирди. Планнап турганымыз чарык барык оон ийн хун ажа берген. Тес аларнын планын база ажыг үстөктөн бис.

Улуг-биче, эр-хөрежик коммерсантлар (саарлыкчылар) кайда-даа эдилерген. Олар кажарлап, шөлөчүлөп, көдө суурларже хун бугуруу, хынаттырмаан, жер-ишпес, улуг өртөктөг арга-зы-биле чоңу мөчүлү, хоран-нап турарлар. Баран өртөөн хостуг салганы-биле, база ажылга харысалганын кудулааны-биле чамдык салыг черлеринде корум-чуму баксыраан. Чамдык салыгжылар баран өртөөн туралааны биле өртөөн таварылганын турган. Салыгларда стандарт-ла дүүшүс баранарнын салдып, зуусаазы эртек салдык баранарнын көдө салыгжыларга салып, соодукчу чок болганы-биле үрелчелер продукцияларын шыяары баксырап, үрелин турар. Иччанган үрелген, шыяары багай продуктулар саарылгала чоруп турарын ким-даа хынавайн турар.

УГУН САЛГААН ТУДУГЖУ

Чөөн-Хемчик районда «Алдан-Маздыр» ажыл-агыйнын төвүнүн ягы турар чери Киж. Терек бугуруу тугуруу-лаа, чараш-даа чер. Бо черге эч багытгы бажыны Куулар-оол Менделеевичи Монгуш тут. кал дээр. Бажында аныгыла мал чыгарары, ороод шөлтү чыгары-биле төвүнүн кылдыр өртөө турган. Ийн дугээр бажыны Тайгыт Монгуш тут. кал. Оон эгеленди бо черге улуг суур тургустунгак.

Хуужудулга болгаш экономика

кырып ал турда, шагаан-артыкчыларын чарыгалды мун даш бизин көүлөй бээр-дир. Бо каш чеккеткен безин алаш өөртек, өртөктөр өүлөлдү —биринчи өскөзүн чулу чкиринче угаанган-дыр.

ДӨВҮНЧҮКТЭЭШ БАДЫПКАН

Баш таартыл аар дэин «Кызыл» аалчылар бажынын адалык камында баш таарып черге четки келим. Ол черге хун катал келгенин. Ол Баштай (60-ла чылды) 20 рубль, даразында 50 рубль төлөн мен. Ам бо уадала, сентябрь 14-те, 100 рубль төле дилер. Харын-даа четки ажалашып болган дивес силер бе, оон болган та чү боор түве.

МАКТАЛДЫГ ЧОЛААЧЫ

Мергезили бажы, инженер-даа эвес, бөдүн чолочы эр гараж эргелекчиден бээр чөөрби беш чок болган. Эскерткен Киж-Чыраал сүт хөдөбүзүн адалык кирген-даа болду, чолочы Хайыраканчо чамдык келген, ол-аа ажылда. Төлүш Кечил-оол атыг сөөдөттө чолочулар баштамышкан. «Кымыл оло» деп ном-чукчулар содууруга айтырды дээр, эскерткенме мергезилдик кижжанын ат, фамилиянын бижээринини номчулдулар эскерткен боор. Чоңун немеледи ол биле адалык «Төгүтүн чолочулар Төвкөр дээр. Документ Ругулар. Доктар Төвкөр-оол Шангыр-оол оглу дээр.

Кожа чуртка аалдап чорааш...

«ЭКИ ЧҮҮДДЕР ЭЛБЕК ЧОРДУ»

Уба-Нур аймактың төв Улангом хоорайга октябрь 1-3-те Моолдун ветеринария албанынын 70 чыда болгон байрамдыгы киргизиле Тыва Республикасынын мал ээликтери чаала. Ол уагы байрамда бистин илдизинин павильонун Денек-оол Сарылар Тыванын төв ветеринария лабораториясынын директору Сара Тулуш тузуна да улау алаар...

Тыванын Чазанын 1992 чылдын февраль 20-де үлдүргөн 47 дугаардык доктарына дүштүрү база олда чылдык март 11-де тыва моол мал ээликтеринин дугаардыгы баугар моол сонгаар ийн чурттуу кайы-зынга-даа—кижиге-да, малга-да-даа аймактың таалам тыптып келе бот боттарына дуузалар, өөр-өрдөгилерин, семинарларын болуштур чорулар, практиккалар дугайында көрө чардынтган турган. Чогуна-на ою барымдалаан, биске берге уе турда. Мөңгү-Тайга районга, аруустуг чамкытан сардыктарына сегин чыгып, үш моол экин ийн неделя дургунда дуузаланып турду. Аймактын ветеринария кыздынын кызматчы Л. Тоого, Улан-Батордан кеткен эртемден Хооо — ол берге уеде боттарынын арга-сумеин берип турду. Бу мезеи бичин сактыгышымын-дыр.

Сентябрь 30-де бистер эртек Кызылдан үнгеш, дүште Хандагайты чогунда тыва-моол кызматка чеде бээривисе, бистери Моолдун төлөлери манай турлар. Олар мал ээчин Цыран Басандорго, аймактын ветеринария кыздынын начальниги Л. Тоого, аймактын ускаажылыга албанынын даргазы Юнгар суугар болдулар. Баштай ааламын ийн экинчи бистер тамыр боорувуса. Юнгар дарга бистин машинасыка олурупту.

— Силерде каныгыл, мал ээликтеринге эгелен бе? — деп, баштайгы айтырыммыны ала салга калганым. — Ам эгелээр бис, шүттү чүве беле — дей тырттып кагды. Шала сууржун эвес, мал чени эвеш сумуларын хоюн октябрь 20-ден мыйа эдеричтирин турар дээрини билип алдымыс. Кол угланымшыкын — баят холдар, кошкарлар. Сартул породе өске аймактарда бар, а оларда чок болду. Хей чылдарда ажаыдап келген болгаш бистин көзө ажилдагы талаа-быле ажилдан чоруур даргаларымысты тамыр кийи жорду. Биланын Начын-оол Чордокович Балчы-оолду хей удаа алды. Ийн оолдуг. Кадагы ине-биле эмээр, ол Тывага каш удаа чораан.

Кежа байрамдалга турсаактан 32 мейсани хүрежи спорт залында эгелди. Оларнын араанында биске билин-гир мөгелер бар болду. Өл-эни, Сумья Тулгалар, анык мөгелер залга хары угду үнүп келеш, залды бар ужунда туткун мурунуга ле-вини нагдылар. Юнгар аймакты хүреш федерациясынын база даргазы кийи болду. Бу маргылааның кол шитке-кенин база ол болган. Анык мөгелерден био кийи үжүрүлгөн, Тула Өзайын оस्ताан, дараазында оон дүм-басы Сумьяга оस्ताан алды. Хүрешти көрүп орташ, бистин мөгелерине олардан тактика, техника талаа-биле ылгалдын эсерин Уран-оол Донгаз, Амир Монгуш, Чимит Куулар ыпшап ала-пагай, хол-бүт-биле деңге ажилтаар болза, ыпшап өл-өт болуур-тур дээрин болд олдум. Моол мөгелер дыка кашпагай, ырактан төвөр, хенерте бутче кирер, шала

нарын боттарынга-даа, сак-мангыларга-даа мидди ажал динга халатып апар. Уюлде үсейде ийчаар төртүнгөн хураганарын кай-чаар үзөр деп, өа хечтеле-рин малчына артырар апар. Ынчаарта оларын ып-чаар ачы кодан кылдыр үзүп каарга чакса төдөр түвөр артка ийиң чоп, баштайгы оок эгелээр-ге-ле хорал эгелээр аан. Эки өдерикте чо-руурынга, малды ускаан экинжидеринге улут дүжма-мик-тыр ол. Кайы-даа ала төдөр дүзе, мыска үеде тү-пкүлөр түптөгөр, ажаыдап турган улутка чимк болур.

Кожа-хелбас аймактын мал ээликтеринин ажилын мыска-зы-биле бичигирге ыпша-дыр. Оларда бергезошкун-нер бистин-биле дамей. Эске чурттардан көзү турар эмир-нерин эртэ алап болбас аар. Заводтар, ам бүдүр фабрикалар аразында чөрдү-дөзлөр бар. Ынчаанш шаан-даар ыпшап ханымшп ып-ша-дыр деп. Ийет, мал эки-ноор деп ажилдын динга бергезин кым-даа билдир Чүгө чыгыс ажилдагыга суг болза, бар-ла малды шүттүзүп чагыстап 3-4 удаа хол-биле туду санап артырар болгай. Ынчаар кымш ажилдан чорааш-ла, кайан-даа өдедилг сс дм-на-нас сен. Сөөлү үеде э-м-на-нын өртөини өскенден, оон чедиптеинден, чылдан чылча малга эвеш мал чени белекпей келгенинен бо ажилга аныкларга улам бергезин, каныда-ла бурун-гар баям чок, кудаларың болуп бар чылдар. Партия башкарычы күш турала-ла бо ажилды кол угланымшы-кыны өскерилген чүве бо. Санитарлык байдалын хы-наар, ону белик ченете-ти тургузар ролун шүттү ч-и-дирген. Боттары-ла айтыш-кы-биле өске специалистер-ни ролун күседиң кире-ниң. Сиген-ширбинш чедип-теинден мал-маган хорал эгелээр, агрономарын өлөс, а бистери, мал эчи-лерди буруулаар база че-мелээр чүве болгай. Кижээ, чамдык ала-агайлар кыш-ка удуу малга 4-5 тем сип-кааны белекпей алган суг болулаан. Онү сулжас шү-т-чидерге, бир башка чүгө 4-5 килограмм олажар-дыр. Онү кыпшын 20 хонгунга үлөп көүгөрү, чү болуу эвес? Хүнде теке борбай, студа берсе, кыдык-ыпша-гар, продукцияны чете берип тур-гар мал болуура? Мында мал ээчинин буруузу кай-да-дыр.

Фермаларда хамык меха-низмдер үрелген, чөм бол-баардыр, — сөгөн, саваа-зоодепте, үрөмтөөр де-риг-херекселдер аягылдан-уңгеш, мал чени сөөртүр ма-шина, техника, трактор че-дипшес, чамдык чөрдөле барык чок. Бо база-ла и-жерне кижини дорт харым-галар айтырыш ыпшажым. Байдал мындыг апарга, анык мал чудал эгелээр-тур, оон уламдын про-дукция кудулар-дыр. Бо айты-рыгы кым харылаалар? Манаа мал ээчинин буруу-зун ажим бар-дыр бе? Чок болбайт. Ынчалза-даа чамдык үдүрткүчүлөр оота база-ла бистерге, мал эчи-лерин, зоотехникти, малчы-ны буруулам бээр тавары-ларга, бо-ла туруп көр чүвө-дүр. Кандык айтыр дөш кайы специалистти буруу-ла-дыр, оон пезионон то чүгө биске чүве ийиң. Тускай эртемниң кийи бирүзү болу-ну ажилын болу болуу-бу-ле харылаалы, мен ыпшаар бичип чоруур мен.

Малдын ажаалдашы, хай-гааралды, чөмөрлөгүш, олар-ны, кайжа-хораязы баксыр-гай бээр болза, ыпшаар аарык бээр, ыпшаар күш-деңгел-продуут эвес апар ыпшажы-гай. Ынчаанш чүгө шак мындык болук айтырларын ийиң күш-биле ботталдыра-ры улут ажимты бээр деп санаар мен.

Шыдар МОНГУШ, Республиканы Көзө ажилдагы министр-вооуну улут мал эми-чи.

ЧОНУНГА БАРААЛГАДЫР

Чонун динтамалгазын хостуг шагын эртерери, оларны хөгелери, омак-агагүт, холу дымдыг ажил-дарында, калышымдыга кол черин ээлеп турар улус районуну культура ажилдакчылары болур дээрин кымга-даа билдирер. Районда инитизи-биле бо ажил-ураа таланттын чоңуна бараалгадып чоруурлар.

Районга 7 клуб, 8 библю-тека, уран чүүе школы ажилдап турар. Бистин бо-бүтү ажилымыска район ча-гырамынн культура кызды-нын эргелекчи С. К. Дугар-оол билалын-биле башкарыл-ган. Ол аялалыан эгелеп культура шүтүмүгө ажилдап, чөм-биле сыйып холбазып болуп келгенини тунелелсе чоңуна макталдыг-даа, ху-дудектегиде.

Боттарынын оваашка ажи-лыга чамысалгалыг, эш-өөрүнү баштап турган чо-нууну хүдүткелди уран та-лаптымы-биле чаалап алганар бисте дыка хей. Оларга Сама-галанын культура бажмын-ны ажилдакчылары О. Л. Донгаз, Е. С. Донгаз, Н. К. Дугар-оол, Е. С. Лопуй, Б. Б. Н. Тараачи, А. М. Хертек болган хейи хөгелген. оян-бантак Л. Б. Делет болган оон-даа өскелерине канчал мак-таас боор.

Ол мыкшаш уран чүгөле бич-тин чартыры өөрдүн чорууу районуку урууларын уран чүүе школынын башкылары ийиң демедеп, чугалыс арга-мыс чок. Оларга И. Д. Олар, А. О. Сөвзө, тамыш-каны башкылары В. С. Оюу, А. К. Оюу, культураны хоо-чуу, ховар дээр таланттыг

Библиотекаларда тыва ду-гайында булунар, ылаңгыя Самагалдай төөгүзүнү тала-зы-биле хей материаллар чы-гаргалар. Сугунай, Ала Темек-тер, Федор Тау, Владимир Солгай, Алдын-кис Даңгыт, Кан-оол, Тамара Базаан-оол-дар, Ваский, Орланай Дон-гактар, Наталья Тараа, Ак-Эрктир мреажилер Соки Долзат, Көк Сииклекей, Кара-кис Кемей, У. Шынадан Ека-терина Билчир, Анна Деспан, Владимир, Мария Билчирер, О. Шынадан Тыванын баш-тайгы бажны Чорбаа Чооу, культураны хоочуну Дага Чамырай болгаш оон-даа өскелерин хей-биле алап бо-лур. Устүнде алаамын киж-лерин районуну культура аммыралыгына киргетпүтү-хүзү улуг. Олар район чө-гелди көөлдөдөргөн чөреде чала калбаат. Ол мыкшаш районун төв эмилдигини коллективке уран тала-ныктылар хей дээрин деме-лээр алаар.

Көзү суураар клубтарын-дан У. Шынаанын калуу (эр-гелекчи Ш. С. Доспан, уран чүүе удурткучу О. С. Дос-пан) эки ажилды деп сана-дып турар. Бу ийн алышкы-ларын уран таланттын чүгө суураа алган.

Сөөлү үеде районга солун болгаш көрүштүгүтүлүлүлү-лү-биле болуп эртелген. «Тестин даңгызын» деп ча-рык кыстар конкурсу, «Тес-3» ансамбльдер көрүдөсү, ор-ганчарлар аразында көрүдө-сүлү белик дөмөктө эрткин солун болган. Бистин тес-кем-чилерине уран чүгөле хан-чуртулар

Хоочуннар аравыста

ШЫҢГЫР-ШЫҢГЫР

Куш-ажылдын хоочуннары бистин республиканын кайы-даа суурунда эвеш эвес. Олар дээрге улус ажил-дагынын кайы-даа амыралын хөгүдөр херекс боттарынын куш-ажымчы үнүн киргез байлак дур-жуугай кижилер болур. Ындыларын «көрбөзүн чок көк баштыктар» деп чон чоргалар-биле алап турары таварыга эвес-ле болгай.

Бай-Тайга районда «Төлө-сөөлүстүн төвү Ак-Тал сууруда куш-ажылдын хоочуннары бот-тарынын дуулаа ажилдагынын хөгүдүтүшүндө, хей-ийти хе-рээнде идекпейкир киржи, боттарынын төлөнтүп азын сыйкын чоруурлар. Оларны бирозинге улус өөрдөлө шүтүмүгө бүгү назымдыла ажилдап келген Тыва Респу-бликанын школынын адлар-лы башкы Салчак Аныкме-на Дойтан хамаарып, Хуя-дуат динтамалгазыче ол үнө-даа, аныктарын кижиз-дин херекс ама-ла сагышты салып, болуун ажимтыг са-надылар, сумелерин калып келген. Оон-биле кады хоочун-нар төвүлелини ажил-чоруу-дугаалыла шылар ша-биле идекпейкир киржи чоруур. Бо төлөнтүп иениң, киргя-аванын, башкынын амыдыра-лымын чүгө чыгыс кичекти кыер болдым. Ак-Тал сууру-ну культура бажмыннга куш-ажылдын хоочуннарынн кезжөн болуп эркен чүвө. Оон программазында «Тыва улустун мрларын, кожамикта-рын кым эки билерил» деп маргылаа кирген. Орта кир-жү күсөдиг кижилер болган. Салчак Аныкме-на Дойтан туруп келди. Залда олурган улус шимэн берган. Оон артында-ла хүрек-кызы чагы улам-на өн киржи кел-ген соонда, хоже болгаш та-лаангы үнү-биле мрлар эгеле-ди. Бу башкынын мрларан ко-жамиктарының сөзүн көчүк-чүдүргө таныштырар болган көрүшкөстү көрүштүргө Көже тарым Даңгыт-Тейиң. Бай-Тайга район.

Аңчыларның кичээнгейнге

БОДАНГАНЫ-ЛА ДЭЭРЕ

Улаас амыр сезону эге-дээр хей саныг диччилер-а-жас тайга-саягарга атыптан-тар. Оон соонда улут аңы аңаан эгелээр бис. Тус-тус районнарга бердинте чөп-шээрел суугар аңчылар улут аңы аңаар апар. Ынчаанш күсүк-кышкы аңчылыктын чүрүмүгө хамаарып чамдык тайбаларын кылап кө-рей. Чүгө дээрге аңчыр чүрүмүн билер-даа болза, чамдык кижилер оон сагы-мыс, оор суу-биле аңчыларын уламчылап турар болгай.

Тыва Республиканың Ча-заа бо чылдын январь 10-ла республика денекеринге адыр чүрүмүнү дугайында 11 дугаарлыг дүрүмүгө хүлөп алган. Бо дүрүмдө аңчыларын биле алаа чогуур чир чүлү болза, чөпшөөр чок аңчыны аң өлүгүн дээр чеже хире хемчээлиг тоолгаала оңаажы-мыс болур. Чөпшөөр чок калдык оны өлүгүн дээр чеже хире хемчээлиг тоолгаала оңаажы-мыс болур. Чөпшөөр чок калдык оны өлүгүн дээр чеже хире хемчээлиг тоолгаала оңаажы-мыс болур. Чөпшөөр чок калдык оны өлүгүн дээр чеже хире хемчээлиг тоолгаала оңаажы-мыс болур.

СЕТКУУЛДҮН ЧАА ҮНДҮРҮЛГЕЗИ

«Улуг-Хем» чечен чогаал сеткуулуңу эгелетип үшкү үндүрүлгези ырыкче үнгөн. Бо чаа үндүрүлгезе Тыванын хоочун-даа, анык-даа автор-ларынч аңгы-аңгы анык-хейиргерге бижигилең чо-гаалдар кирген. Ылаңгыя амы үениң сулаы-биле сөө-нөш амдаралдык хөгүдү-лөс философия угалдыг-биле аңа үнөлөсөл аңаа-төп турар чогаалдар кирген өөрүчүгү.

Иңчангыш чаа сеткуу-де миндиг улуг эгелер көчүк-чүдүрүнн кичээлгезин хары туду бээр, чөпшөөргө, про-лаза кезээде бистин база бир идекпейкир өөрүчүсү Мээ-дыр-оол Ховалыгым «Ылаң-гаан тук», Владимир Кара-Салды «Кара шын», Аны-оол Булактын «Чыгыш чыг» деп чечен чугалаан бар. Мурнудагы үндүрүлгелер-де ыпшап, поэзия кеззе база-ла эн «дүжүктү» болдунга демедегээр өөрүчүгү. Ыла бистин хоочун чогаалчысы Юрий Көчөгөштин «Орус» деп улуг хемчээлиг шүтү-лөсүл парадтыгын, Дүрүжү-галыг автор болуун «Ожук даштары» деп алаамн шүтү-түң чаа аңы-хейрин ажилдап бижаны аныктарга өөрдиг аң.

Кысказы-биле

ЫРЛА, ЭДЕР-ХААРЖАК

Республиканың Улусчу чогаалдык бажмыннга «Ойна эдер-хааржак» деп республика коңуруун органи-застан арттырган. Уж конкурсука холдуу-ла ко-жуунарлан ойнакчылар киршикен.

Салым-чяанын, уран та-лантыктылар чурту бөүрдүн уран чүүлүнү база спорттугү лоочуну Иван огу Ваский Балчырак болууну чараш оюну-биле коңуруу ажимды, амык, шпиритинг хонуну кийиртерге, чараш, Делте-уян ылагалар залга чыгыла-ны тарай бери. Оон соонда республиканын шымык дээр хоочун болгаш анык-даа гармонистон спенжас улаа-ларга Унуп, Боттарының каталаттымыс оюну адыш чаксажымын алаа-биле күсөткелеш залда кире-чүдүрүнү үнелени чылап ап, аарчыларын сатып-сетки-лин доолдуур турдулар.

Маргылаага ужен ажим гармонист кирешен. Жюри-нин база көрүчүдөрүн улус сонуургалы культура ажи-лынын хоочуннары, бажмын-тер, гармонист Эдуард Чистяков (Току), Алексей Дандар-оол (Бай-Тайга), Ки-зылдан Валерий Поляков, Семен Деган, Владимир Юрен, Юрий Ростовец, Ли-Довурктан Владимир Иргит, Улуг-Хемден Олан Хураган-дай, Кызыл райондан Тавоо Долоу, Кызыл-оол Барымаа, Александр Ооржак, Бай-Хем-деп дөрт гармонист, Каз-Хем-деп Перставетер, Тюрнорте, Шумовтарын өгү-бле номер-лер, Токутан кадарын Ал-дын-оол Салчак, Эркинден Тавоо Дамчонгович Андрей Ооржактын болгаш өскелер-ин-даа оону белик үнеледи ап, тус-тузуна шаптанганар.

Людмила ЧОДУ, Тес-Хем район библиотеканын директору.

Батый КЕНЕШ, Жюри кезигүтү.

НОМ САҢЫ

Ном санын ажилдакчылары (библиотечкалар) дээрге чүгө ном суртаал-дар эвес, а тывыңнар, чо-гаалдык, артисти ажил-дакчылар-дыр.

Оларын рынок харылаа-рынн шыгыны ителделери база оон эрпээш. Библиотека ажилда улуг чарыкталар чоруп турар. Номнарын өр-төкүрү утаткан. Номчуку-лар-биле ажилдын арга-мето-дун үгө таныштырар көөрдү чугула апарган.

Ном санын ажилдакчылары номга баштайгы танышты-рыла, номчукуларын бөбөдүн, ромнарга аукционнарын, лоте-реи ойнакчыны, диалог-дел-гелелерин, чогаалчыларын ор-төкү эртерин турдулар. Устүкү кластар өөреникчилер-инге «Маркетинг деп чүтэ», «Бизнес деп чүтэ» дээр мыкшаш айтырларга шым, тода та-йыбыларын кылды турары чугула. Кооператорлар, ар-ендаторлар, фермерлер, менед-жерлер, комерсантлар дел кижилер дээрине хамаар-шыртыр эге билгин бээр чугу-ла.

Библиотечка кижини болууну тускай эртерин турар кич-ээлдерин белик шынарды эртерин. Кажан школын дооукупкан, өөреникчилер кан-дыр-бир ортумак азы дээр өөрдөлө чөрдөкчире кирип алдылар. Кажан орус, ташкы-ны дил башкымыс бип чогаал-чыны чогаалдык биб-лютекадан бижидип алган, номчулар деп оналга берген-ди. Библиотечкага студент келеш, номнарын дедарлаа-ла аламын (каталог)-биле ажил-дап билбес болур. Ол болза библиотечка кижини чөтөс ажилы. Школага өөренип турда-ла, каталогтар-биле номна-рын, чогаалчыларын ала-фаван азым-биле чыгында чогоалдары (альфабет-каталог) база номнарын систематизир-кан дедарлаалан дамымыс-биле баштайгы таныштырманы (системалыг каталог) өөреник-чилерге практика кырыла ажилдап, каталогтан тыптырп турган, өөрдүн каар Ылан олар бөргөлөшпөстөр.

Дерме ДОРЖУ, Тес-Хем районун күдүмчү хурундагы болгаш бой-узу куралымын камгалаар эргелекчи Даргазм.

Бистин Тываныста чогаалчы кержежеринин нежеки ту-лары өөрүчүгү. Оларын-биле солук дөштүгү уржакчалы-лаан кылып Библиотечка-лар арчылыг «Ном санын ажи-мын» деп конкурсу кө-жүдүрүнүгө чөтө эртерин бол-бас деп.

Сестлана ООРЖАК, Школада библиотечка. Аадим-Булак суур.

МӨГЕЙИГ

Эркинде «Мөрө» совхозтун көздө культура бажмыннга класстар аайы-биле ала-кел-дер башкы бүрүзүнө бичин белекпей алган концертни көргүсөк, белектерин баш-кыларга тыпсып бергенир.

Бирги класстын өөреникчи Сана Чооду башкыны Галина Калгаева Намдала байыр чедир, кожамик ири биле моол ирчи солун мрлар чү-сеткен. Оон ийн Носа Сам, Чогаалда Сам солун програм-маны күсөткенин. Тарип ал-ган дикт чекетерин өөреник-чиле база белекке бергенир. Клубка шаандак тышчаларын аныктар база солун кы-дыр ойнаан. Эки ирткинерин тускай шаанан.

Башкарар бүрүзүңе улут-улут чедикчилерин, ажи-мырал-чуртталгазыңа асе-кежиги сеткилелештиң ты-мызында мөгейиң, кеттиңне-иниңиз илереттинес.

БАЗА БИР ЭРТЕМДЕН

«Тыванын гидронимиязы» (гидронимия — хемнер, хө-дөр аттары — река). Россия-ның Эртемнер академия-нын дил эртемнерин, ин-ститутунга чыл мындг аттыг эртем ажилы бистин респу-бликанын Башкылар билин б-дидер институтунга орус дил болгаш литература кафедр-ачынын эргелекчи Бичен Кыргысеева Ондар чоотка кам-галлап ап, филология эртеме-

ДЕДИР БИЖИП ТУРАР

Бо айтыртымы болум чөре-де алаамын чоруур мен: солун-нары-даа, радио, телевиде-иния-даа көрүп, дылап орарга, улусту баштай азын, алаамын азын, оон соонда фамилияны бижээп болуу алаан турар.

Солуга байың чедиреңиз, ийиңиз-малчар тед алганга, өлөгөндө-даа баштай-ла ады,

ЭРТЕМДЕН

риңиз кылдыла деп атка төлөтпөт болган. Тыванын чүгө дил талазы-биле эртемдеринге эвес, а бүтү чурткакчыларынга солун болгаш ажимты бо ажилды бижээ эртемчелестик өөрү-шкүзүн оон өтөм үдүртүкү-зү, филология эртемдерин болгаш литература кафедр-ачыны доктору Игорь Валентинович Корчичини деңге үлөшкөн болбайт аа.

Уран ЭРТИНЕ, Муң-Терек школын.

Мария ДАНЗЫРЫН, Ак-Турар ортумак школын.

Оон ийн, тыва дымдыктын хүдүлөөлөрүн деп кыгырлар-га ат бижирин дедир чү-мү таарыпшас ыпшап, мөң-гө эртерин кыла чыгытмыз. Оон-а ДАВААЗАН, Кызыл хоорай.

Чөөн-Хемчик районуну, культуру хуннеринге уткуштур

«САЛЫМ - ЧАЯННЫГЛАР - ЧАНҢЫС ЧЕР - ЧУРТТУГЛАРЫВЫС»

Культураны болгаш уран чүүлдү хөгжүдөзүнүн төгүзү чалым салгалга арттырар, ону улам ханы өөрчир, сайырдыр сорулга-биле «Салым-чаянныглар - чангыс чер-чурттугларывыс» деп культура хуннерин Кызылга ачы-луза марафону кылдыр эрттирерин Чөөн-Хемчик район чагырма, культура килдиз тус-кай шиттир буугаар хүлээп алган. Ону Тыва Республиканы Культура, кино болгаш туризм министрствозу деткэн. Бо улуг байралага хамарыштыр район чагырмагың культура килдизини эргелекчиз Зоя Кертик-ооловна Балчырактан интервьюну бистин корреспондентивиз алган.

— Кудура хуннерин Кызылга чүге эрттирер деп шиттирлей бергеннин оң чылдагалы чүге ирги?

— Чөөн-Хемчик кайгачык чараш турумалдыг оран болурунда ангыда, каш-каш районнарын бедлары, оруу, Тыва ада база бир хей чурттакчылыгы, культура, экономика талда-биле сайыраптай район болуру. Оң-биле казы сураглыг салым-чаянныгларын, культура ажыларын хоочуннарың, эргелекчилериниң турту болтай. Бо районун аргагаарын тыңып, кыла суун ижил өскөк, төрөң булдуң уран талантларың-биле алдыржадып чоруу чогаалчылар, ыраажылар, хөмейжилер, ус-шешерлер, культура ажылдакчыларынч база ораны чер-дир.

Чамдык факт-барымтааларың кирип көрөй. Тывага улусту революция тилеп, ТАР тургустуну, тыва культу-ра, уран чүүл бакын ковайтып келген үеде бистин өбөлөвиз «Ырлар Маалыр-оол» Маалыр-оол Шалыпавич Монгуш. «Хөмейлээр Комбу» — Комбу Барымыев Ондар 1930 чылдың эгезинде Москва чедип, элче баштай пластинкага түңүп бижиккен кижилер болду. Бо өбөлөвистин салгалчылары амыч үеде эвээш эвез. «Ырлар Маалыр-оол» Маалыр-оол Шалыпавич Монгуш. «Хөмейлээр Комбу» — Комбу Барымыев Ондар 1930 чылдың эгезинде Москва чедип, элче баштай пластинкага түңүп бижиккен кижилер болду. Бо өбөлөвистин салгалчылары амыч үеде эвээш эвез. «Ырлар Маалыр-оол» Маалыр-оол Шалыпавич Монгуш.

«Хөмейлээр Комбу» салгалчылары — ТР-нин улустун хөмейжилерин Кайгал-оол Хомагалы, 1992 чылда Кызылга болган делегей чергелиг «Хөмей-92» шуулганың Гран-при шаңналының ээлекчизи Монгуш-оол Ондар, делегей чергелиг «Алдын диск» шаңналың лауреады Олег Куулар, хоочуннар Сат Манчаай, Ак-оол Кара-Сал, Максим Даклай бистиди чогаалчылар кижилеривиз. Ол ишкеш тыва чогаалдың ундэлекчилери, баштайгылары Александр Тамбы-Сурун, Олег Саган-оол оларга канчал чогаармачы салым-чаянныглар — делегейин дескинен пирк артын Владимир Оскалоол, чогаалчылар, шүдүкчүлер Монгуш Кенин-Лопсан, Олег Сувакин, Эртеп, Василий, Көжделей Монгуштар, Сарыг-оол Кучлар, чылгычы Ондар, Тасый Сага, Араакча Ондар, чуртчулар Товариштай Ондар, Макал Монгуш болгаш өскөктер-таз бистин райондан турттуңуң үнестин төлөттин кижилер болуп ажалдап, чоттал чоруурлар. Бир эвез В. Ш. Кек-оол аттыг хөгжүм-шини теэстирини, күрүне филармонияның эжини ажалдып бакылдай бээр болузувас, артыктер Надежда Наксыл, Галина Доржу РФ-тин алдарлыг артисти Надежда Куулар, ТР-нин алдарлыг артисти Дамба-Доржу Сат, Титов Санчат база бот-тыныңар артистер, ангы-ангы чергелиг уран чүүл көрүлдериниң лауреатары Вера Ондар, Барыма

маа Кара-Сал, Татьяна Сат, ТР-нин улустун хөмейжилери Сундукай Монгуш, Конгар-оол Ондар база Максим Даклай, Борис Монгуш, Анатолий Куулар, Эрес-оол Куулар — бистин чангыс чер-чурттугларывыс.

— Районга культура ажы-ламы хөгжүдөзүнүн төлөттин үлүгүн кирген хоочун культура ажылдакчылары база бар болгай. Оларга кымнарын алап болур силер, Зоя Кертик-ооловна?

— Ындыг кижилер база бар болду ийин. ТР-нин культу-разынын алдарлыг ажылдакчылары Шулуу Куулар, Дамдык Куулар районга культура ажыларын хөгжүдүп, анжык талдангы кижилерин илердиринге ачы-буянын чедирген. Оларынч үезинде чөөн-хемчикчилер республикага болуулар уран чүүл көрүлдеринге доктаамал шаңналыг черлерин ап турганы таварылга эвез. Ол ишкеш республиканың Улус-ту чогаалдыга болгаш устаны-тын төвүнүн ажылдакчылары Светлана Сат, Зинаида Ондар, «Тиледег» ажылдакчыга культура ажылдакчылары Мара Чыгден, Валентина Донгак, Шамбалыга праажым-хөгжүмчү Михаил Айжык, композитор Анатолий Монгуш, Батыл Кенеш Мерген-Херел Монгуш олар Тывага культураның болгаш уран чүүлдүн эвээш туртаалчылары, салым-чаянныглар болуру.

— Чүү ийик моң, культура сайырткы база бар ийикте? — Чок боор бе, бар-ла болгай. ТАР-ны, баштайгы культу-ра сайыды Танос Селин-оолуң эгезинде, Магна Хомушкы, Анатолий Серен, амыч миянтар Чылгыч Ондар бистин чангыс чер-чурттугларывыс-тыр. Тывага культура ажыларын хөгжү-дөзүнүн оларынч кыргын үлүгү.

— Салым-чаянныглар, шы-нап-ла, бар-дыр. Ыччаарга амыч үеде ажылар-биле ном-чурттугларын танымтыр көрү-дөзүңү, бот-логал көрүдөзүңү, ыр-төгүмү аksamблдериниң, «Хө-мей-92», «Хомустун аялгалары» деп конкурстар, Чадаана хоорайнын үндэстелеттингенден бээр 120 чыл оюнга тур-раскааткан Чадаана хоорайнын үлүг-биче коллективтеринин база районун агыбритгалалары-ның көрүлдерини бекке дел-веле организастыг эртен. Ол ишкеш культура ажылдакчы-лары театртыккан шагаа ба-йырлалын, «Улуу чаштыг уран кыстар» деп шоу көрүлден чогаалдыкчы, сагынгыр, тывы-гыр эзу-биле организастап эр-тирген. Виктория Кууларын директорлааны чоюкта чаа ажиттыгкан Буян-Бадаргы Монгуш аттар район музейи дээш ажил-чорудулганы биле ажалчылары хара туза берген мактангыт. Уран чүүлүнде Анатолий Балчырактын эргелекчилерин тывы-гыр «Байрлаллар залы» ажитканы — чадаанажылар-нын күд-лоб, уруг чажы кезе-ли, хар хаваланын демдеглер-база аны-буру коллективтер-нин профессионал байырлал-лары эрттирерине конуг таарымчалыг байдалды тургус-туру болуру.

Уран чүүл төвүнүн база культура бажынарын ажалдакчылары шии, концерт, дискотека, стол оюнарынан орулганы боттарың кирип, чоңга төлөвирин ачы-лузанын чедирип турар. Районун культу-ра килдизинде база бир чаа чүүл — 1992 чылдан эгезин дузалап ажал-агымың сай-зырап бар чыдары.

— Культура ажылары шу-ту бекте деинеде тургус-туңан деп болур ышкыжыл, Зоя Кертик-ооловна? — Рынок үезинде культу-ра ажыларын чедирчирлер бар-даа болза, ашпа-төгөрүк-биле холбашкан чедир кыдыр ажаллар хей болду ийин. Бо чылын кышка улуг септеген ажаландарыңыңың сая-болдурускан күштериниң да-мылы тура тыртыңан, ам биске тургузукчу ажил чер, оң-биле бис удуз туржук-кунуң бак салдырың түрөк-тивистин арылгар үжүктүр бис. Чүгө демнежип алгаш, келер салгалларымыс — ажи-төлүскө амыч болгаш че-тинчел амычралды тургу-зуп шылар бис. Россиянын келер үези өндүр, белж, си-лер оңу камгалар шыдаңыңар.

Шак мындыг телеграммалы бистерге чорутканы дээш, бер-

дааныңдан орай эгеледизис. Эки удуртукчулук культу-ра одагалары кышка белең-лаа болза, чамдык черлерде кышка белекел куду дейдиледе. 1948 чылда-ла чурттуг-ган Хөндергей клубу эргичи-рөөн, амыч үеңиң негелдиз-биле культура массалыг ажи-дар эрттирери болду. Чадаана Хөндергей, Хайыракан суур-ларга 1989 чылда-ла 300 олу-турга культура одагалары ажалдыга кирип турган. Ол ам уттуңан. Культура бажы-нарыңа концерт, шии иди-келтери, хөгжүм болгаш өске-лаа дериг-кекселдер эр-тегелетиниң турар, ону салым-тып алың бергелдиз. Кыдыр ажалларда төңгү чок, чүгө ажалдап ажалдаар.

— Ачы-бичиңмыс — культу-ра хөгжүлөзүңгө деп мара-фонун Кызылга эрттирер бол-дулар. Кажан, кача, качаң эрттирер силер, Зоя Кертик-ооловна? — С. Б. Пюрбю аттыг Улус-чу чогаалдыга бажыңыңа ок-тябрь 23-те кезектинч 6 шахта Чадааның болгаш Чөөн-Хемчик районун бот-тымың чыгыс артистеринин концерти чангыс чер-чурттугларымыс-тык киржигең-биле болуру. Оон ала — «Салым-чаянныг-лар» — чангыс чер-чурттуг-ларымыс. Октябрь 24-те арты-гыңың 10 шактан эгезин ачы-буян марафону эгезлөр бол-ду. Чүгө тывыңиң хүндүсүңүң 4 шакта үндүр бис. Улусчу чо-гаалдыга бажыңыңа аны-буру демегелер, ужуражымалар, салым-саарымалар, концерт-тер, сураглыг артистерин күсүлдөлгө болулар. Ыччаңаш чангыс чер-чурттуг-ларымыс байырагың, мара-фонун чалап тур бис. Суутту-шай, үшүлчөм силерни манай тур, өңүктөр. Кааза төртүт-күп келгендерин, чер-чурту-гарын утайн көрүңүр, чангыс чер-чурттугларымыс.

— Итерөөңү Сарыг-оол КУУЛАР кылган.

— Чүү ийик моң, культура сайырткы база бар ийикте? — Чок боор бе, бар-ла болгай. ТАР-ны, баштайгы культу-ра сайыды Танос Селин-оолуң эгезинде, Магна Хомушкы, Анатолий Серен, амыч миянтар Чылгыч Ондар бистин чангыс чер-чурттугларымыс-тыр. Тывага культура ажыларын хөгжү-дөзүнүн оларынч кыргын үлүгү.

— Салым-чаянныглар, шы-нап-ла, бар-дыр. Ыччаарга амыч үеде ажылар-биле ном-чурттугларын танымтыр көрү-дөзүңү, бот-логал көрүдөзүңү, ыр-төгүмү аksamблдериниң, «Хө-мей-92», «Хомустун аялгалары» деп конкурстар, Чадаана хоорайнын үндэстелеттингенден бээр 120 чыл оюнга тур-раскааткан Чадаана хоорайнын үлүг-биче коллективтеринин база районун агыбритгалалары-ның көрүлдерини бекке дел-веле организастыг эртен. Ол ишкеш культура ажылдакчы-лары театртыккан шагаа ба-йырлалын, «Улуу чаштыг уран кыстар» деп шоу көрүлден чогаалдыкчы, сагынгыр, тывы-гыр эзу-биле организастап эр-тирген. Виктория Кууларын директорлааны чоюкта чаа ажиттыгкан Буян-Бадаргы Монгуш аттар район музейи дээш ажил-чорудулганы биле ажалчылары хара туза берген мактангыт. Уран чүүлүнде Анатолий Балчырактын эргелекчилерин тывы-гыр «Байрлаллар залы» ажитканы — чадаанажылар-нын күд-лоб, уруг чажы кезе-ли, хар хаваланын демдеглер-база аны-буру коллективтер-нин профессионал байырлал-лары эрттирерине конуг таарымчалыг байдалды тургус-туру болуру.

Уран чүүл төвүнүн база культура бажынарын ажалдакчылары шии, концерт, дискотека, стол оюнарынан орулганы боттарың кирип, чоңга төлөвирин ачы-лузанын чедирип турар. Районун культу-ра килдизинде база бир чаа чүүл — 1992 чылдан эгезин дузалап ажал-агымың сай-зырап бар чыдары.

— Культура ажылары шу-ту бекте деинеде тургус-туңан деп болур ышкыжыл, Зоя Кертик-ооловна? — Рынок үезинде культу-ра ажыларын чедирчирлер бар-даа болза, ашпа-төгөрүк-биле холбашкан чедир кыдыр ажаллар хей болду ийин. Бо чылын кышка улуг септеген ажаландарыңыңың сая-

Чарлалдар бюрозу

Кызылдың дээралыга фаб-рикамы бо чылдың октябрь 18-тен 28-ке чедир болуңуң иди-зы-буру дээралдыг кылыгы-ларын ачы-луза чедирер со-руларын салдылашынын чо-руларын шыңгалып тур.

Дээралдыг кымылгары «СИЛУЭТ» болгаш «ДЕТ.СКИУ МИР» магазинерге са-дар.

Иновалтериниң «Искатель» кооператив кой, сарык ду-ргун, аят ведилең уктары артып турар. Хол-биле аргы-ар (самопроизводство) болгаш алектри-аргычмыңарың-ла ки-жилерни бистин кооперативке ажилдарыңың чалап тур бис. Суббота санында-ла аргы-рыңын өрөктик курстары ажалдап турар. Өөрениринең хөлөкөң — 20.000 рубль. Соңуураагың кижилер № 3.66.91 телефонне долгаар.

ЧАЛАЛГА Барын-Хемчик районун Аянгаты школазынын 55 чыл оюнга тураскааткан «Чангай сеткилдиз» ачы-буян мара-фонунче школага бүт-үр чылдарды өөргөнниң тывган кижилерин анда ажалдап чоралн башкылары, ажилчылары база аңаа кыргын күзүн чангыс чер-чурттуглары болгаш ажалчылары 1993 чылдың ноябрь 5-те 10 шакта школага чыгарың чаладымыс. Агаа санымыс: Кызыл-Маалык касса-санажыга төвүнүс. Банк № 130630 ОРГКОМИТЕТ.

Кызыл хоорайнын муниципалитет эт-төрөгүнүн эргелед башкаарынын комитет Кочетов кудумчунда «Ныйраал» кинотеатрын болгаш Кеңал-оол кудумчуна № 50 митариниң муруңда шөлдерге тургузарың белекел кылган чангыс хевиринч кюос-салгаларын кылгаш, чогуур черлерге тургускан соонда, конкурсу аргызы-биле салым турары ажалдап турар. Кызылде салым ажалынын билдиринкинерин негелдиз чедерге арчыла 14.000 кудумчул ап турар. АПРЕЗИ-Ленин кудумчуңуң 32. кабинет № 107, телефон-нар № 3-34-76 болгаш 3-38-12.

АНЧЫЛАРЫН КИЧЭЭНГЕЙНЕ! Тыва Республиканың долгандар дүрүлөдү болгаш бой-дус кудаларынын камгалар министрствозу күрүвени камгалдап демегелдеринче ажалыңыңың кыдыр-лаз хевирин чоттотуп болуңуң база катал чарлар тур. Ол дүрүмү ажалыңың чотум төрөң хамалгалары дүрүм буугаар толгал алаар. Торгашкыңың түгү — күп-ажыл төлөвириниң алаң и эвээш хемчээлиңиң 1 болгаш 20 катал хемчээлиңе делнежир.

ГАРАЖ КЫМГА ХЕРЕГИЛ Кызыл хоорайла № 12 гараж-тузук кооперативинде капи-тал тулугат гаражы салым турал бис. «Кайм-даа үеде долгаар телефон № 3-90-77.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР. «ПРОГРЕСС» дээр өөрделге төвү сайгарыкчылар шко-лазынга сайгарыкчыларын, биче буудурагелер бухгалтерлерин болгаш аялгы дымга өөрдөр кичээлдериниң 60 чылдың октябрь 26-ла 14.00 шакта эгезлериң. Ыччаарга бектер дээрлар, косметик-массажист мергежилерге болгаш хевир эргелекчи-машынакчы өөрделге — бо чылдың октябрь 2-де эгезлериң өөренири күзүн кижилерге динди-дир турар. Өөрделге төвүнүн адрези: Кызыл, Кочетов кудумчуңу, 35 дугаарыг бажың, 5-кн кат, кирер эржен — артың таланың-да.

БУДУРУЛГЕЛЕР, АРАТ АЖЫЛ-АГЫЛАРЫН УДУ-ТУКЧУЛАРЫН, ХУУ АЖЫЛДЫЛАРЫН КИЧЭЭН-ГЕЙНЕ! Минускиңиң «А Т А П» акционер интилектин амылдары бола: Горький хоорайнын автомобиль заводунуң болгаш Москва-нын АМО заводунуң Красноярск крайнын муруну кезеңде тускай талыктууң Красноярск хоорайда складтан кылы-уудурун турар заводтарын өрөктериң буугаар дээралың автомобильлерин сайгарып турар: ГАЗ-3307 — шассилар, ГАЗ-3307 — бортуру, ГАЗ-33073 — шымыгыг чүк сөөртүкчүлери, ГАЗ-6611 — шымыг чок болгаш кааза-лаа чоруп болу-чүк сөөртүкчүлери, СА3-3511 — самосвал, СА3-3507 — самосвал, ГАЗ-4301 — дизель, мотор күжү 125 аят, 5,5 тонна чүк-лээр, долу чуудуруң үезинде оттулар чүүлдүн чаргалды 100 километрге-ле 15 литр. Оң ишкеш ЗИЛ-эни шунту маркаларынын автомобиль-ниниң база салым турар. Тыва-чөөн хоорайның кааза боол болур. АЛТЫРА АПРЕЗИ-Кызыл бак чоругура. Минуски-ноолааа чыныг орук бетин таланыңда арга чалында а.я. 33, телефон 2-02-24.

«ШЫН» СОЛВНУЧ ЛАМЧЫШТЫШ Бистин ачымыс Ашак Сергей Улаа колхозтун баштаар че-динчелдериниң аар арааш ринге болгаш бүт-үр дүрүмү мөчөүниң соонда оңу орук-шударыңа киржиң, дузалыкчы болгаш төрөдөргө мөчөбүлгаш, чөт-баз бистин ханы кажымдылы, высти казы үшөкениң дээш дуну ламчыштыр илереттине. Сут-Хөл район Советиниң ажалдакчыларыңа, «Сүмбер-Уруглары, ооларыңдан.

Тываның херегелчилер кооперациязынч хоочуну, рес-публиканың салдымы болгаш инитияң меменидезениң алдарлыг ажалдакчымыс Оюн Беликович НАКСЫЛДЫН 82 харлап бар чораш назында мөчөүни Тыва Республи-каның херегелчилер экилекчиңиң баштаар чери, херегелчилер кооперациязынч ажалдакчыларынч профвалей комитети болгаш районнарын херегелчилер интилекчилеринч коллег-тивтер диниташыла, оң амыч-төлүңе, чок кижилерине ханы кажымдылы илерелеттис.

Тыва Республиканың Культура, кино болгаш туризм министрствозу, Тываның күрүне филармониязы, В. Кок-оол аттыг хөгжүм-ши театры культура министрияны бот-чорлакчымы Виктор Оюноюн Наксылга оң ачамы Оюн Беликович НАКСЫЛДЫН мөчөүң-биле холбаштып ханы кажымдылы илерелеттис тур.

ГАРА САНЫ: «Тыва союбанк» № 363505

Солун Россия Федерациязынын Парлалга болгаш мездер министрствозунуң чыныла парлаганың мездериңиң чотуг чоруп камгалар таланы-биле Тывага хайгаарал че-линге бүрүктеттинген. Бүрүктеттинген дугаары — Т-00007. Солунча парламентың материалдарын, авторларынын долдалары делвекчиңин түрүк-биле түшүрбей барып болур. Алыттыңан фактылыг сандары болгаш аске-даа амылдары дээш авторлар боттары харымсалдым.

Солун Россия Федерациязынын Парлалга болгаш мездер министрствозунуң чыныла парлаганың мездериңиң чотуг чоруп камгалар таланы-биле Тывага хайгаарал че-линге бүрүктеттинген. Бүрүктеттинген дугаары — Т-00007. Солунча парламентың материалдарын, авторларынын долдалары делвекчиңин түрүк-биле түшүрбей барып болур. Алыттыңан фактылыг сандары болгаш аске-даа амылдары дээш авторлар боттары харымсалдым.

ПРЕМЬЕР - МИНИСТРДЕН ТЕЛЕГРАММА

Октябрь 5-те биске РФ-тин Министрлер Чөвүлениниң — Чазаның даргазы В. С. Черномырдиниң иштики херектер органиарынын хууда составыга арестезини телеграмма келген. Ында бижип турары: «Солдат болгаш сержантлар, старшиналар болгаш прапоршниктер, офицерлер болгаш генералдар! Силер Россияны берге шыладаларынын шактарында төлөтпн-биле хүлээл-гесирни күсүттөдир, силер

берге үеде Президентге болуп Чазакка шыгыч болуп арттыр. Чурттуң буступ дүжери болгаш хан төгүшкү-нүң, өлүм-чидимиң болду-руб-дээш, хамааты-ларыңа чуртталганы болгаш кадымы камгалар дээш Чазак кадык хемчегелерин алыр ужурга таванышкан. Силерия турушту, бүү-редияг чорудар болгаш про-фессионал билиңер экстремис-

чи күштерин эрге-хооблуга удур күженишиңириниң оитур шапкан. Хамааты дайнынын аймылы чайлаттыңан. Москва көр хөң чок чоруктуң, өлүмүң чалгың, ханыг үй-мээн сокоттаның, оң баш-такчылары туттурган болгаш шиткеди алырлар. Он-он кижилер политиктиг авантюристтерин чакыт үдөгел-дигери дээш амыч-тыныңан чарытпал, чүс-чүс бистин ха-матыларымыс багылганп.

ШАҢНАП МАКТААН

Шагаан-Арыгга хоочун мөгелерин хуржи Бүү-делегей-нин улуг назымлар хуну — улуг болгаш бууның байыр-дал-биле камсарлашкан бол-гаш аажок байырымың, чымы-лан чоңуң, улуг назымлаар-ның саргы-сеткилин, өөршү-майгайын көрдүң. Саргыш-нышак кааң-яас хун болгаш. Хоочун мөгелерин республика чергелиг бо маргалаазынын чок делвекчиңиң Улуг-Хем рай-он чагырмагынын социал кам-галды килдизин (Ш. Д. Семис-оол) ажаландарымыкыны боттандырган.

Улуг назымлаарга турас-кааткан байырдыг митинг, оларга баралтаган концерт доозулан соонда районун спорт комитетиниң даргазы С. Х. Ондар хоочун мөгелер-нин республика чергелиг мар-галдаазыга киржири-биле Сут-Хөл, Чөөн-Хемчик, Бик-Хем, Эрзин, найсыала Кы-зылдан чалаткан мөгелер, улуг-хемчелер-биле каттышкан 40 хардан 50 харга, чедир 32, 61-ден 60 харга чедир 16, 61-ден өрү хун мөгө барын чар-лаан. Мөгелериң чыксап, шад-ду дескиңизр кылшаттың, парлакка белектериниң судья А. И. Амыртаага дааскан: — Хоочун мөгелерин республика чергелиг маргалаазыныг кир-жир мөгелер хар-назы азын-биле чыскаалтыңкан, белең! — деп район Советиниң даргазы Б. С. Селебеге рапорттаң. Ол хоочун мөгелерин спортчу че-динчиңин, анык салгалга үлөгер-кижек болурун күзөөн. Район чагырмагынын социал камгалал килдизиниң эргелек-чи Ш. Д. Семис-оол хоочун мөгелерин республика чер-гелиг маргалаазынын киржи-чилеринге байыр чедирбишаан, маргалаага чедирбишениң, ал-боттарыңа, өг-булезинге аас-кекени күзөөн. Тыва рес-публиканың спорт комитети-нин даргазынын ораалакчыны Л. С. Селин база киржип, ба-йыр чедирген.

Хуреш эгезлөрүнүн мурунда районун спорт комитетиниң даргазы С. Х. Ондар бо чы-лын 50 харлаан хоочун мөгел-ер Н. Д. Досланга болгаш С. С. Дамба-Белекке спорт ко-митетин, маргалаазынын кир-жичилери хоочун мөгелерин өмүлчүлөткөн байырдыг арест-тиг сөзүлгелери номчуп таныш-тыргаш, тывыскан. Сут-Хөл район чагырмагынын мурун-дан боттарының чазаны бичи хемчээлиг алтарына хоочун мөгө, даргыныкчы, мар-галаазынын кол организастыгы С. Х. Ондарга тураскаалдыг суй белек кылдыр тывыскан.

Ам-на хуреш эгезлөр. Мөгел-ер шадуң бир таланыңдан чыскаалган азы-биле судья эвээш чыккан дегин үнүп-түдөр. Судья столунун арты-ла эскертитениң Д. Х. Оор-жа буузелдег кылдыр: «Өгү-гүн Н. Досланың хуну-дур! Канзаарга-чок оңу октапар мөгө миңда чок-ла болду бе? Оң ээт-ханың көрүңер даан. Он чыл буруңгаар турган-биле дөмөй-ле» — дизи.

Шынап-ла, көрүп оарга, хоочун мөгелерин чамакта-ранын ээт-ханы шүгүл бер-генери бар чорду. Хуреш бол-ган черге көрүчүдөргө чок, чараш аргалыг, девирин база оңаай мөгелер бо-ла ылга-лы бээр. Ындыг мөгөни дет-кир, хей-аыт кирер. Бо улаа-ла Кызылдың мөгези Селе-бег Байго, Улуг-Хемчин мөгези Көк Төр естандыга бүтү-чөну магалаткан. Олар тус-кай шаңналарга төлөттин бол-ганар.

Ылаңгы бирги бөлүктен эсе, ийги бөлүктен дарт мөгө артында, Доспанга, Синаан-оолга, Күжүгетке, Маговалга дөлекчилер он митдан үжөн мун ашпа түнүгү тускай ша-налыг азап курду. Саржаг заводунуң директору С. Дор-жу Н. Доспан шүгүл болза, ЗИЛ деп машинаын чаа шим-чедикчиңиң салыр дээш. Анаа, шынап-ла, Доспан шүгүлде, айт шыналың, ийи хойбу, ЗИЛ-дин шимчедикчиңиң ал-уңген. Шүгүлден мөгезе шаңна-ла ээтти А. Базыр-Тараз, тыва эки турачы Х. Очур байрыг байдалга тывыскаңар.

Ол бөлүккө Сут-Хөл коожу-нун мөгези Н. Синаан-оол үжүрүлөшкө серге-биле, үш-кү-дөрткү черлерин Чөөн-Хем-чиктен О. Түдүш, Сут-Хөлдөн С. Күжүгет олар үлөшкөп, он-чун муң рубль ашпа шаңналың алганар. 51-ден 60 хар чедир мөгелер-ден Эрзин коожунун мөгези О. Маговал шүгүлден. Анаа Б. Монгуш-оол болуңуң шары-зы шаңнап кылдыр хүлээт-кени. Ийгиңиң Улуг-Хемчин мөгези Д. Дажыккан алгаш, сергени алган. Бо хоочун мөгө чоюкта чаа Өүргө хурешке, анаа шүгүлде, эер-чүгениң айт-биле шаңнаткан. Үшкү-дөрткү черлерин Улуг-Хемден Б. Монгуш-оол, Д. Мекшер-оол ээлээн. Оларын кайызынга-лаа он-он муң рубль ашпа шаңналың тывыскаң. Кайы-лаа бөлүктүн үшкү-дөрткү черле-рин алган мөгелерге шаңна-ларын социал камгалал килди-зиниң эргелекчиңи Ш. Д. Семис-оол тысып берген.

Манаа база бир демегелер каар онгаай чүүл болза, Тыва Республиканың төгүзүңдө хө-лөкөң кижини судья столунун артыга олуруп, хуреш оюнга-жастан, шаңнап тыл-гыс, мөгелерге ба-йыр чедирип турганын кым-ла, кажан-даа көрбөң, бил-диз дээрин найсыалап Кы-зылдың спорт комитетиниң даргазы А. Ондарынч магалал-тынчезиниң делвекче арга чок. Хоочун мөгелерин хурешчин кижичилери-лаа, көрүчү-лөр, органиччалар-даа саргыш ханган. Маргалаага бурунч-мындыг бекке делвеле орга-низастан эрттирил турарын кү-зөөң.

Салчак-оол ОНДАР.

ШЕРИГДЕН ЧАГАА

каш тыва чуртувусту удуртуп-башкарып олурар улуг дарга-ларымыс бистин мындагы бер-ге байдалга турарымыс бер-лир эвез. Шак мындыг берге амылдарың чере бистин каячар хилиңкениңиң турары-нысы билбес болгай. Кажан бисти тыва чуртулан уду-руп, ханы черге албан эрти-рери-биле өске улустун холун-га хүлээп берикен соонда ол-ла дээш, сагыш амыр олу-руп турарга кайы болор. Шут-уттуптар, ынаар санына чөт-чөп каан, кайың-даа ааргы-аржык, аску-чаныс кижилер-нин чоруду-ла турар мындыг боор чүс-дир.

Бистер шериг албанын өт-тирерден ойталавайн тур бис. Бистин чангыс улуг дилвези-ни бистин чүгө бо Казахстан дилвезинден удуруп алары-ңаны дилеп, бижип олур бис. Артан